

A „MIHÁLY ARKANGYAL” LÉGIÓ

Armin Heinen:

Die Legion „Erzengel Michael” in Rumanies. Soziale Bewegung und politische Organisation.

München, Oldenburg: 1986.

A dolgozat a Friedrich Ebert Alapítvány anyagi támogatásával készült el, mely lehetővé tette a szerzőnek, hogy a nyolcvanas évek elején hosszabb tanulmányutat tehessen Romániában.

A dolgozat bevezetésében részletesen indokolja témaválasztását: A polgári haladásba vetett hit krízise a 19. század végétől, mindenképp az első világháború és az októberi forradalom, annak minden hatása, az élet militarizálódása, az új szociális rétegek mobilizálódása és végül a megfélemlített polgárság irracionális védekezése egy oly kort nyitnak meg, amelyben a fasiszta mozgalmak egész Európában elterjednek. E fasiszmusok jellemzői az egyes országokban nagyon különbözőek, gondoljunk csak Olasz- és Németországra, Magyarországra és Romániára, de Angliára, Bulgáriára, Görögországra vagy a skandináv országokra is. Miért oly feltűnőek a különbségek? Erre a kérdésre csak összehasonlító elemzések adhatnak választ. És éppen ez hiányzik még a német- és olaszországi fasiszmusok esetében is, nem szólva a délkelet-európai térségről! A délkelet-európai fasiszmusok létezéséről sokáig tudomást sem vett a nyugati történettudomány, úgyhogy a kutatás csak az utóbbi években fordult feléjük. Ezen fasiszmusok még mindig fehér foltot jelentenek a fasiszmus történetének kutatásában. Ennek oka kevésbé a nyelvi nehézségekre vezethető vissza, sokkal inkább a keleti tömb szocialista orszá-

gainak levéltár-politikájára. A kutató valóban fordulhatna kedvezőbb munkaterületek felé, ha nem várhatnánk lényeges új eredményeket a téma kutatásától.

Mindazon pártok közül, melyeket a tudományos irodalom fasiszta pártoknak tekint, Szálasi nyilaskeresztesei és a romániai „Mihály Arkangyal” Légió a legjelentősebbek, bizonyítja ezt a pártoknak ez országok népességéhez képest magas taglétszáma. A két világháború közti időszakban csak kevés jobboldali párt rendelkezett akkora politikai befolyással e térségben, mint éppen a Légió.

Már csak ezért is furcsa a tudományos érdektelenség, mellyel e témát eddig kezelték. A nyugati kutatás csupán néhány fejezetet, rövid fogalmazásokat szentelt a légió történetének, s csupán egy müncheni doktori disszertáció tárgyalja a témát mintegy száz oldalnyi terjedelemben. Meglepő, hogy nemcsak a részletes, teljes területre kiterjedő feldolgozások hiányzanak, hanem az egyes részterületek vizsgálata is.

A szerző bírálja az eddig megjelent nyugati kutatásokat hiányosságaik miatt, a romániai kortárs történetírásról pedig megállapítja, hogy ideológiai okokból nem foglalkozott a témával. A Romániai Kommunista Párt megalakulásának 45. évfordulója kapcsán Ceausescu kifejtette a KP hivatalos álláspontját a fasiszusról: a légió „a hitlerizmus ügynöke”, mely a monoplista polgársággal együttműködve a román nép érdekeivel ellentétben, annak ellenére, kiszolgáltatta az országot a német uralomnak.

A bevezető második részében kitér a szerző a munkát lehetővé tevő illetve megnehezítő források kérdésére. A román levéltárak nyugati történészeknek nem nyújtanak kutatási lehetőséget, hiányoznak a korabeli források, visszaemlékezések és naplók.

A szerző nagy meglepetésére ennek ellenére sokkal több adatot talált a légió

történetére vonatkozólag, mint remélte. Külön kiemeli a Román Akadémiai Könyvtár jelentőségét, ahol nyugati történészként is hozzájuthatott minden újsághoz, folyóirathoz, könyvhöz és pamflethez, melyek Romániában jelentek meg.

Forrásértékűek azok a visszaemlékezések, levelezések és feljegyzések is, melyek a légió azon 300 vezető tagjától származnak, akik 1941 és 1945 között német száműzetésben éltek, s melyek Bonnban és Koblenzben megtalálhatóak.

A román jobboldaliak nemzeti szocialista elemekkel való kapcsolata szintén német források alapján kutatható. (Koblenz Országos Levéltár és a müncheni Újkori Történelem Intézete).

A háború végén nyugatra menekült korábbi légióparancsnokok már az ötvenes években jelentős publicisztikai tevékenységet fejtettek ki, korábbi írásaikat megjelentették, s memoárjaikban, visszaemlékezéseikben megpróbálták hajdani cselekedeteiket igazolni.

A szerző nagy súlyt fektet arra a tényre, hogy a légió nemcsak egy politikai szervezet volt, hanem egy széles szociális mozgalom hangadója is. Mint politikai szervezet formálta és befolyásolta a légió a mozgalmat, ám nem volt azonos azzal, elvált tőle, amikor 1938-ban a gondok és az elégedetlenség legális kifejezésére már nem volt lehetőség.

Eugen Weber a légió szimpatizánsainak félelmeit és reményeit a párttal és annak ideológiájával azonosnak tekinti, szerzőnk szerint tévesen. De a történelmi realitásnak szerinte éppoly kevésbé felel meg, ha az ember csupán a politikai vezető réteg kijelentéseit és tevékenységét vizsgálja, s ennek alapján azt a következtetést vonja le, hogy az a román politikai élettől idegen volt. A légió története beleágyazódik a „fasizmus időszakába”, de nem pusztán „Hitler ügynöke” volt, hanem saját, független gyökerekkel rendelkezett, amelyeknek sikereit köszönhette.

Melyek voltak a fellendülés okai? A bevezetés végén a szerző a következő téziseket állítja fel:

A 30-as évek szociális és politikai krízise olyan régebbi strukturális ellentmondásokon alapult, melyeket az első világháború után a reformok útján megvalósuló megújulásba vetett hit és a mielőbbi gazdasági fellendülésben való reménykedés csupán eltakart, s nem orvosolt.

A román fejedelemségek története a késő középkortól kezdve a periférikus léthelyzet története volt. Míg nyugaton a társadalmi szerkezet liberalizálása és differenciálása gazdasági előrelépést hozott, addig Románia gazdasága nyersanyagok és agrártermékek előállítására korlátozódott. A 19. század társadalmi rendjéből csak kevesek profitáltak; a parasztok quasi feudális függésben éltek, s alig tudták a legszükségesebbeket megtermelni. A változások szükségessége nyilvánvaló volt, de csak az első világháború teremtette meg az e változásokhoz szükséges előfeltételeket. Bár az agrárreform radikálisabb és mélyrehatóbb volt, mint bármelyik más balkáni országban, gazdasági kísérőprogram híján a gazdasági válság az új parasztgazdaságok létét is fenyegette. Hogy Románia elmaradott ország, ez a Nyugattal való kapcsolat során állandóan beigazolódtott, s ennek egyik oka az oktatás elégtelenségében rejlett. Az oktatást tudatosan támogatták, s a lakosság ki is használta ennek lehetőségeit, de az egyoldalú fejlődés határai hamarosan jelentkeztek: a főiskolák nem tudtak lépést tartani a növekvő igényekkel, illetve a friss diplomásokat a román gazdaság nem tudta alkalmazni.

Ákárcsak a mezőgazdaságra és az oktatásra, a román iparra is Romániának a nyugati központokhoz viszonyított periférikus helyzete nyomta rá bélyegét. Csak a masszív protekcionista védelem és állami intervenciók tettek lehetővé bizonyos fejlődést. A társadalom magas árat fizetett ezért, míg előnyei a széles néprétegek számára jelentéktelenek maradtak. Egyre inkább úgy tűnt, hogy az állam egy kicsiny, felemelkedő társadalmi csoport érdekeit szolgálja csupán.

A román parasztok az 1918-as agrár-és választási reformok révén teljes jogú állampolgárrá váltak. Nem voltak azonban olyan politikai hagyományok, melyekhez Románia parlamenti demokráciája kapcsolódhatott volna; hiányoztak ehhez a Nyugat szociálstrukturális előfeltételei is. Ha a tömegek demokratizálódása részleges maradt, mert hiányoztak a feltételek a tudatosság terén, mindez érvényes volt a politikai vezetés széles rétegeire is. A régi magatartásformák még továbbéltek és összejöttük közébe kerültek az új érdekekkel.

A 19. századi román nacionalizmus a nemzeti állam kiteljesedését tűzte ki célul. S mert a tapasztalat azt mutatta, hogy Románia egy kis, jelentéktelen ország, csupán a nagyhatalmak játékszere, kompenzációként az országon belüli nemzeti kisebbségek ellen fordult. Jóllehet, 1918–19-ben teljesültek a területi követelések, a 30-as évek gazdasági és szociális depressziójában a nyugtalanság s bizalmatlanság egyéb elemei kerültek előtérbe.

Románia szerkezeti válsága nem vezetett szükségszerűen a fasizmushoz. A húszas években különböző és sokszínű megoldási javaslatok léteztek, amelyek mind a válságból való kiutat keresték. A román társadalom ellentmondásaira a legélesebben a 30-as évek válságában derült fény, s ez ellenállást, frusztrációt eredményezett, amelyet nem utolsó sorban a légió juttatott kifejezésre. Míg a baloldal lehetőséget sem kapott, mert minden kormányzat ellene vetette be hatalmi eszközeit, addig a politikai vezetés a légióval szemben nem tudott egységes álláspontra helyezkedni. A román parlamentarizmus személyes és pártpolitikai ellentétei tovább erősítették a király pozícióját, aki 1938. február 10-én megragadva a kínálgató lehetőséget, magához ragadta az irányítást. Az ő legitimációja a légios tömegmozgalom szétesését jelentette.

Nem is belső hatalmi változásoknak köszönhető, hogy a légió később ismét politikai jelentőségre tett szert. Ez egyedül a német nemzeti szocialisták katonai hódításaira vezethető vissza. Mindez

befolyásolta a légió belső szerkezetét is. 1938 előtt és után jól érezhető a különbség mind a légió szociális összetételében, mind politikai tartalmában. A király leköszönésével, 1940 külpolitikai körülményei között csak egy olyan kormányzati forma jöhetett számításba, amely a német érdekeknek is megfelelt. Ez volt a légió nagy lehetősége. Sem Antonescu mint a légión kívüli politikai erő képviselője, sem Horia Sima, a légió parancsnoka nem volt kompromisszumra hajlandó. A közös ellenség ideiglenesen sem hozta őket össze, ehelyett mindketten a nemzeti szocialista Németország támogatására számítottak. Hitler számára nem a támogató országok ideológiai egysége, hanem azok katonai és gazdasági megbízhatósága volt a döntő. Antonescu ki tudta használni ezt, és amikor a légiosok felkelése 1941 januárjában megadta neki a beavatkozás lehetőségét, a veszélyes konkurens erőt felszámolta.

E rövid összefoglalásból is kitűnik, hogy a szerző számára a légió kialakulása, tömegmozgalommá szélesedése az igazán fontos kérdés; ezt részletesen tárgyalja, míg az 1938 után történeteket egyetlen fejezetben foglalja össze. Megbízható források hiányában nem tárgyalja a légió belső felépítését, szerkezetét sem. A szerző szerint a kutató egyetlen lehetősége az, hogy kívülről közelítse meg a témát; bemutatva a légiót társadalmi, történelmi múltjával együtt, bemutatva politikai tevékenységét, a hatalom régi elitjéhez, illetve a fasizmushoz és nemzeti szocializmushoz fűződő kapcsolatait.

Összességében Armin Heinen gondos, nagyon részletes, jól szerkesztett munkát készített, mely a szerző saját kutatásaira, forrásokra támaszkodva, előítéletektől mentesen tárgyalja a légió történetét, különös hangsúlyt helyezve kialakulásának körülményeire, tömegmozgalommá válásának történelmi hátterére és politikai okaira. A monográfiát térképek, részletes statisztikai táblázatok s nagyon részletes bibliográfia egészíti ki.

Kuti Ágnes